

Türkiye’de Pediatrik Primer Başağrılarıyla İlişkili Psikososyal Faktörler Üzerine Yapılan Tezlerin Bibliyometrik Analizi

A Bibliometric Analysis of Theses on Psychosocial Factors Associated with Pediatric Primary Headaches in Türkiye

Ozan KAYAR¹

OK:0000-0002-1269-3719

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Çankırı, Türkiye

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, primer başağrısı tanımlı çocuk ve ergenlerde başağrıların psikososyal değişkenler bağlamında ele alan tezlerin bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesidir.

Gereç ve Yöntem: Retrospektif tanımlayıcı tipteki bu çalışmada, “basağrısı”, “basağrıları”, “migren”, “çocuk”, “ergen” ve “adolesan” anahtar kelimeleri kullanılarak Aralık 2024 tarihine kadar Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi veri tabanına yüklenen çalışmalar, dahil etme kriterlerine uygunlukları açısından detaylı olarak incelenmiştir. İnceleme sonrasında gerekli şartları sağlayan toplam 32 tez, çeşitli bibliyometrik parametreler kapsamında değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde frekans ve yüzde dağılımlarının yanı sıra değişkenler arası ilişkileri belirlemek amacıyla Ki-kare ve Fisher’s Exact testleri uygulanmış, ağ temelli görselleştirmeler için VOSviewer yazılımı ile Kamada-Kawai yerleşim algoritmasından yararlanılmıştır.

Bulgular: Analiz sonuçları, Türkiye’de konuyla ilgili tez sayısının düzenli olmamakla birlikte son yirmi yıl içinde belirgin ve istatistiksel olarak anlamlı bir artış gösterdiğini ortaya koymuştur ($p<0,01$). Tezlerin büyük çoğunluğunu tıpta uzmanlık tezleri oluşturmaktadır, bu alanda en fazla çalışmanın Çocuk

Sağlığı ve Hastalıkları anabilim dalında ve Mersin Üniversitesi bünyesinde yürütüldüğü belirlenmiştir. Danışman unvanı ile örneklem tanı gruplarının ve veri toplama stratejilerinin çeşitliliği arasında; ayrıca yaşa uygun ölçme aracı kullanımı ile anabilim dalı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler saptanmıştır ($p<0,05$). Çocuk ve ergenlerde başağrıların psikolojik semptomlar, yaşam kalitesi ve psikiyatrik bozukluk komorbiditesi ile ilişkisi, özellikle çocuk sağlığı ve hastalıkları, çocuk psikiyatri ve çocuk nöroloji disiplinlerinde olmak üzere, en sık araştırılan konular arasında yer almıştır. Ayrıca incelenen tezlerin yaklaşık yarısının uluslararası ve ulusal indeksli hakemli dergilerde yayına dönüştürüldüğü tespit edilmiştir.

Sonuç: Bu çalışma, dünya genelinde önemi giderek artan pediatrik başağrıların psikososyal yönüne ilişkin araştırma eğilimlerini ülkemiz özelinde ortaya koyan ilk kapsamlı bibliyometrik inceleme olarak değerlendirilebilir. Gelecekte farklı veri tabanlarını, bilimsel yayın türlerini ve ek parametreleri kapsayan araştırmaların planlanması, elde edilen sonuçların ve konuyla ilgili literatürün zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Başağrısı, bibliyometri, çocuk, ergen, psikososyal faktörler

Abstract

Aim: This study examines theses on headaches in children and adolescents diagnosed with primary headaches within the context of psychosocial variables, using a bibliometric analysis.

Material and Methods: In this retrospective descriptive study, theses uploaded to the Council of Higher Education National Thesis Center of Türkiye database until December 2024 were examined in detail for compliance with the inclusion criteria, using the keywords “headache,” “headaches,” “migraine,” “child,” and “adolescent”. Following the review, a total of 32 theses that met the criteria were evaluated using various bibliometric parameters. Data were analyzed using frequency and percentage distributions, Chi-square and Fisher’s Exact tests for relationships between variables, and network visualizations generated with VOSviewer and the Kamada–Kawai layout algorithm.

Results: The analysis results revealed that, although irregular, the number of theses on this topic in Türkiye has shown a marked and statistically significant increase over the past two decades ($p<0,01$). Most of the theses were

medical specialty dissertations, with the highest number conducted within the Department of Pediatrics and at Mersin University. Significant relationships were found between the advisor’s academic title and the diversity of sample diagnostic groups and data collection strategies, as well as between the use of age-appropriate measurement tools and the department ($p<0,05$). The relationship between headaches in children and adolescents with psychological symptoms, quality of life, and psychiatric comorbidity was among the most frequently investigated topics, particularly within the disciplines of pediatrics, child psychiatry, and pediatric neurology. Furthermore, approximately half of the examined theses had been published in peer-reviewed journals indexed in national or international databases.

Conclusion: This study can be considered the first comprehensive bibliometric analysis in Türkiye to identify research trends on the psychosocial aspects of pediatric headaches—an issue of growing global importance. Future studies, including various databases, publication types, and additional parameters, will further enrich the findings and related literature.

Keywords: Adolescent, bibliometrics, child, headache, psychosocial factors

1.Giriş

Baş ağrıları okul çağındaki çocuklar ve ergenler arasında hem ülkemizde hem küresel olarak en sık bildirilen sağlık sorunlarından biridir (1-3). Bu yaş grubunda başka hastalık durumlarına (örn. beyin tümörleri, sinüzit, menenjit) bağlı olarak ortaya çıkan sekonder baş ağrıları daha seyrek görülür ve çoğu birey primer baş ağrısı yaşar (4,5). En sık karşılaşılan primer baş ağrısı türleri migren ve gerilim tipi baş ağrıları (GTBA) olup, küme tipi baş ağrısı çocuk ve ergenler arasında nadirdir (3,6). Ek olarak araştırmalarda özellikle migren prevalansının gelişim süreci boyunca tutarlı bir artış gösterdiği, şiddetli atakların varlığının ergenlikle birlikte GTBA’ya kıyasla önemli oranda engellilik nedeni olduğu bildirilmektedir (7,8).

Belirli psikososyal faktörlere bağlı olarak baş ağrılı çocuk ve ergenler, yaşamlarının neredeyse her alanında (örn. okul, aile, akran ilişkileri) işlevselliğin bozulması riskiyle karşı karşıyadır (9,10). Pediatrik baş ağrısı ile psikososyal faktörler arasındaki ilişki ise kavramsal olarak ilk kez 1937’de Wolff tarafından ele alınmıştır (11). Wolff, pediatrik baş ağrısı hastalarına özgü bazı kişilik özelliklerinin (örn. mükemmeliyetçi, hırslı olma) olduğunu öne sürmüştü; onun açıklamalarından kısa bir süre sonra görüşleri başka öncü araştırmacılar tarafından desteklenmiştir (örn. Vahlquist, 1955) (12-14). Ancak, söz konusu ilişkiler üzerine araştırma alanı biyomedikal modelin etkisiyle uzun yıllar gelişmemiş ve 1970’lere kadar her türden ağrı durumu, öncelikle ameliyat veya ilaç tedavisi gibi fiziksel tedaviler gerektiren

patofizyolojik temellere dayalı tıbbi sorunlar olarak görülmüştür (15,16). Daha sonra ise ağrıyı ve ağrıya bağlı engelliliği fizyolojik, bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler arasındaki karşılıklı ve dinamik bir etkileşim olarak tanımlayan biyopsikosozyal model profesyonel bilim camiasında günbe gün baskın paradigma haline gelmeye başlamıştır (17,18). Bununla paralel olarak çocuk ve ergenlerde başağrılarının yalnız organik/fizyolojik (örn. genetik, komorbid organik hastalıklar, hastalık aktivitesi) değil, sayıları hâlen nispeten daha az olsa da psikolojik ve sosyal yönlerine de odaklanan multidisipliner araştırmalar artmış (19,20), günümüze değin bu modeli destekleyen çok sayıda kanıt elde edilmiştir. Konuyla ilgili son otuz yılın verilerini içeren sistematik derleme ve meta-analiz çalışmaları ise çocuk ve ergenlerde başağrısı ile ilgili deneyimleri ve sonuçları şekillendirmede geniş bir psikososyal faktörler kümesinin önemine işaret etmektedir. Bu çalışmaların bulguları incelendiğinde olumsuz duygusal durumlar, komorbid psikopatolojiler, yaşam kalitesi/iyilik hali, travmatik yaşam olayları, mizaç/kişilik özellikleri, bilişler, başa çıkma stratejileri, riskli yaşam tarzı alışkanlıkları, sosyo-çevresel stresörler ve psikoterapiler, pediatrik başağrılı olgular üzerinde en sık araştırılan konular olarak öne çıkmaktadır (9,19,21-23).

Öte yandan, literatürde çeşitli disiplinlerden araştırmacıların artan ilgisine rağmen, çocuk ve ergenlerde başağrılarını ile psikososyal faktörler ilişkisi hala yeterince anlaşılmamış bir klinik fenomen olarak varlığını sürdürmektedir (9,24). Nitekim bu konuda yürütülen farklı çalışmalardan elde edilen sonuçların özellikle örneklem ve ölçüm farklılıklarına bağlı olarak her zaman tutarlılık arz etmediği ifade edilmektedir (19). Dahası bu alandaki araştırmaların çoğunluğu doğası gereği kesitseldir. Dolayısıyla psikososyal değişkenlerin (örn. depresyon) çocuk ve ergenlerde başağrısının öncülü mü, yoksa sonucu mu veya her ikisi mi oldukları hakkında net bir fikir birliği bulunmamaktadır (25). Bu durum, bu gelişim evresinde başağrılarının psikososyal yönlerinin anlaşılmasına ilişkin dünya genelinde farklı ve hassas tasarımlara sahip daha çok sayıda araştırma ihtiyacının devam ettiğine işaret etmektedir.

Bibliyometri, belirli bir bilimsel alanda, bölgede ve zaman diliminde üretilmiş yayınlara ait belirli özelliklerin (örn. yazar, konu, atıf sayısı) nicel

verilere dayalı olarak incelenmesinde son yıllarda çeşitli disiplinler tarafından sıklıkla yararlanılan bir analiz yöntemidir (26). İlk olarak 1969 yılında Pritchard tarafından kullanılan bu terim, özellikle belli bir konu hakkındaki mevcut literatürün gelişim seyrini izleme ve bilimsel üretkenliği değerlendirme olanağı sunduğu için 1980’den itibaren giderek daha popüler hale gelmiştir (27,28). Genellikle dergi makaleleri, bildirimler veya lisansüstü tezler gibi bilimsel yayınların sistematik olarak taranmasına dayalı olan bibliyometrik analizler yoluyla, belli bir alanda en çok incelenen konuların yanı sıra ihmal edilen konular da belirlenerek sonraki çalışmalar için zemin hazırlanmış olmaktadır (29).

Uluslararası literatürde ağrı ve başağrısı konularına ilişkin çeşitli bibliyometrik incelemeler bulunmakla birlikte, bu çalışmaların büyük ölçüde yetişkin örneklemelerine, biyomedikal veya farmakolojik değişkenlere odaklandığı görülmektedir (30-33). Ayrıca, ulusal ölçekte çocuk ve ergen yaş grubunda başağrısının psikososyal yönünü sistematik biçimde ele alan araştırmaların son derece sınırlı olduğu ve bu alanda belirgin bir boşluk bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda mevcut çalışma, Türkiye’de primer başağrısı tanılı pediatrik örneklemelerle yürütülen ve başağrısıyla ilişkili psikososyal değişkenlere odaklanan tezleri, belirlenen bibliyometrik parametreler çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmadan elde edilen bulguların, bu alandaki güncel duruma ilişkin çok yönlü bir görünüm sunması ve farklı disiplinlerden araştırmacılar için yol gösterici bir referans kaynağı oluşturması beklenmektedir.

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Araştırma Tasarımı ve Literatür Tarama

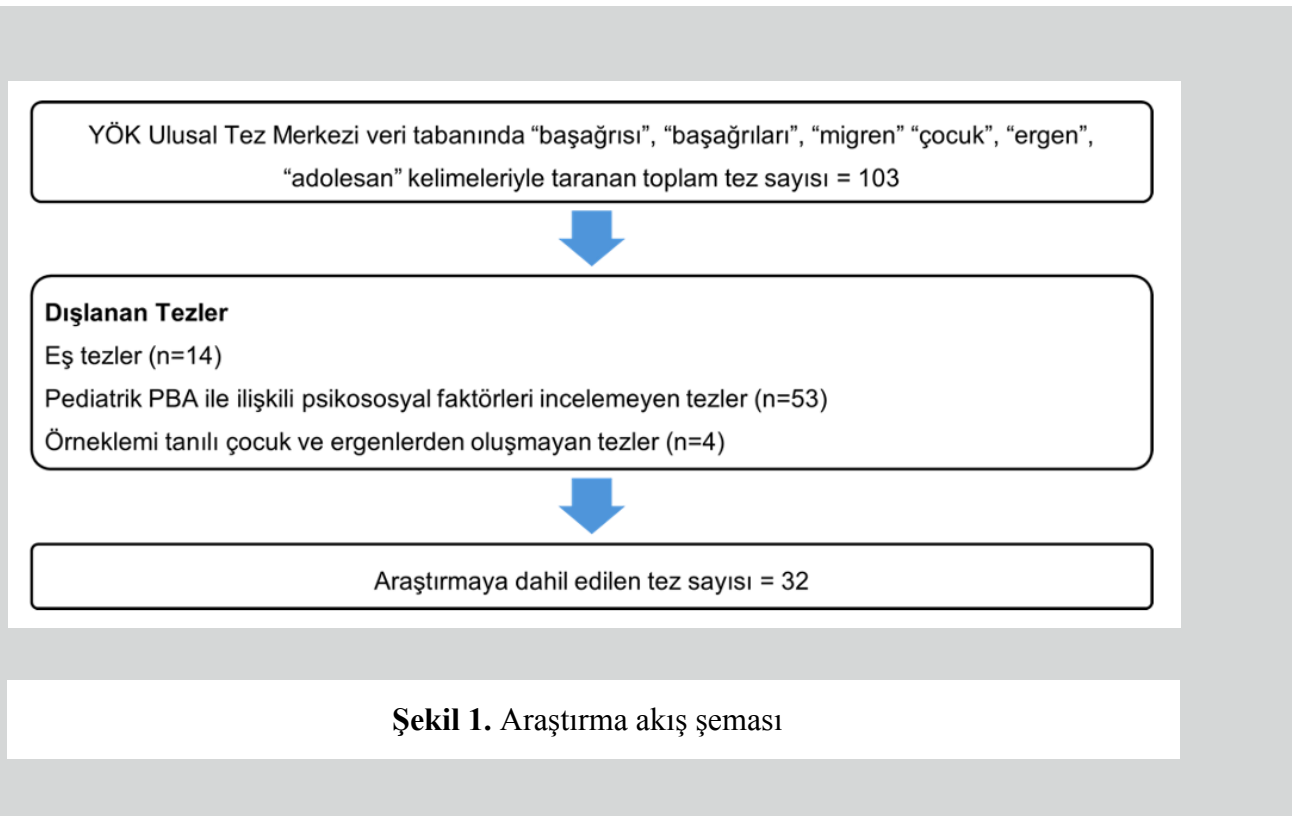
Retrospektif tanımlayıcı tipteki bu bibliyometrik araştırma kapsamında, ülkemizde pediatrik primer başağrılarını ile ilişkili psikososyal faktörler üzerine yapılan tezlere ulaşmak için Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Tez Merkezi veri tabanından yararlanılmıştır. İlk aşamada “başağrısı”, “başağrılı”, “migren”, “çocuk”, “ergen” ve “adolesan” anahtar kelimeleri ile (ayrı ayrı Türkçe ve İngilizce olarak) Aralık 2024 tarihine kadar ilgili veri tabanına yüklenen ve tam erişim engeli bulunmayan tezler taranmıştır. Tarama sonucunda erişilen 103 tezin 14’ünün eş tez

olduğu saptanmış; kalan 89 tezin özetleri, çalışmanın konusuna ve dahil etme kriterlerine uygunluğu açısından detaylı olarak incelenmiştir. Tez özetinde yeterli verinin olmadığı durumlarda tezlerin tam metinleri gözden geçirilmiştir. Bu süreçte pediatrik başağrılarının fizyolojik/organik boyutuna odaklanan 53 tez, ardından örnekleme Uluslararası Başağrısı Derneği'nin (IHS-3) kriterlerine ve nörolojik muayeneye dayalı tanı almış hastalardan oluşmayan 4 tez çalışmadan dışlanmıştır. Gerekli şartları sağlayan toplam 32 adet tez çalışması ise araştırmanın nihai örneklemini oluşturmuştur (araştırma akış şeması için bkz. Şekil 1). Ek olarak, tezlerin ulusal ve uluslararası indeksli dergilerde yayın olma durumlarını incelemek için tez başlıkları, Google Akademik (Türkçe ve İngilizce olarak) ile Pubmed ve Science Direct veri tabanlarında (İngilizce olarak) taranmıştır. Başlık ile bulunamayan çalışmalar için tez sahibinin ve danışmanın ad-soyadı ile aynı veri tabanları üzerinden ek taramalar gerçekleştirilmiştir.

Dâhil Etme Kriterleri

Tez çalışmasının;

- Türkiye'de yürütülmüş olması
- Örneklem grubunun primer başağrısı tanısı olan 0-18 yaş aralığındaki hastalardan oluşması
- Ana ve/veya alt amaç olarak pediatrik başağrılarıyla ilişkili psikososyal faktörleri araştırmaya odaklanması
- Yüksek lisans, doktora ya da uzmanlık tezi olarak tamamlanmış olması
- Tam metnine erişilebilir olması
- Yayın dilinin Türkçe veya İngilizce olması

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler, araştırmacı tarafından oluşturulan veri kodlama formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu form; tezin yayınlanma yılı, türü, yürütüldüğü üniversite ve anabilim dalı, tez sahibinin cinsiyeti, danışman unvanı, tezin araştırma tipi (tasarımı), tezde değerlendirilen pediatrik başağrılarıyla

ilişkili psikososyal değişken(ler), kullanılan ölçme ve değerlendirme yöntemleri ve araçları, tez örnekleminin içinde bulunduğu gelişim dönemi ve başağrısı tanısı türü, tezin makale olarak yayın olma durumu, yayımlandığı dergi veri tabanı ve yayına dönüşme süresi (yıl) olmak üzere toplamda 15 parametreyi içermektedir.

2.3. Araştırmanın Etik Yönü

Bu araştırma, bibliyometrik analize dayalı retrospektif-tanımlayıcı bir çalışma olup, çalışmanın doğası gereği insan veya hayvanlar üzerinde herhangi bir etkisi bulunmadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir. Araştırmada hiçbir deneysel/klinik müdahale yapılmamış, katılımcılardan doğrudan veri toplanmamış; yalnızca ikincil veri kaynakları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde açık erişimde bulunan kamuya açık tezler analiz edilmiştir. Kişisel veriler, kimlik bilgileri ya da gizlilik ihlali oluşturabilecek herhangi bir içeriğe yer verilmemiştir. Bibliyometrik araştırmalarda benimsenen açık veri ve araştırma bütünlüğü ilkeleri (COPE, 2019) doğrultusunda, verilerin toplanması, saklanması ve raporlanması süreçlerinde şeffaflık ve etik sorumluluk esas alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Çalışmanın verileri, IBM SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 22.0 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerde yüzde (%) ve frekans (n) değerleri kullanılmış; örneklem büyüklüğünün uygun olduğu durumlarda belirli kategorik değişken çiftleri arasındaki ilişkiler kare (χ^2) veya Fisher's Exact testiyle incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul

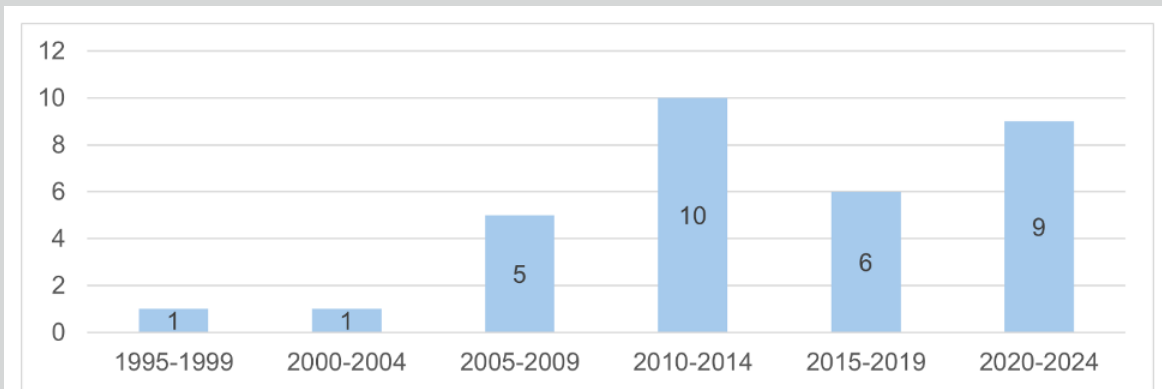
edilmiştir.

Çalışma kapsamında ayrıca, tezlerde değerlendirilen psikososyal değişkenler arasındaki tematik kümelenmeleri ve eş-görünüm örüntülerini incelemek ve görselleştirmek amacıyla VOSviewer (version 1.6.x) yazılımı kullanılmıştır. Ek olarak, farklı disiplinlerin bu değişkenlerle olan ilişkilerini ve ağ içindeki etkileşim düzeylerini daha ayrıntılı biçimde gösterebilmek için Kamada-Kawai yerleşim algoritmasına dayalı disiplinler arası bağlantı ağı analizi uygulanmıştır.

3. Bulgular

Tarama sonucunda, Türkiye'de pediatrik primer başağrıların psikososyal yönüne odaklanan, 1997-2024 yılları arasında tamamlanmış toplam 32 lisansüstü ve tıpta uzmanlık tezi belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan tezlerin yıllara göre sayıca nasıl bir değişim gösterdiğini incelemek adına tezler beşer yıllık periyotlara ayrılmıştır. Şekil 2'de görüldüğü üzere konuyla ilgili en fazla sayıda tezin 2010-2014 yılları arasında üretildiği (%31,3), 2010 yılı sonrası tezlerin (%78,2), öncesindekilere (%21,8) kıyasla yaklaşık 3,5 kat artış gösterdiği ve bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,01$).

*Konuyla ilgili elektronik ortamda ilk ulaşılan tez yılı 1997'dir.

Şekil 2. Tezlerin yıllara göre dağılımı

Tezlerin diğer tanımlayıcı özellikleri incelendiğinde büyük çoğunluğu tıpta uzmanlık tezleri (%90,6) oluşturmakta olup, yazarların %84,4'ü kadın, %15,6'sı erkektir. Tezlerin çoğu profesör (%59,4) ve doçent (%31,3) unvanlı danışmanların rehberliğinde

yürütülmüştür. Tezlerin yapıldığı anabilim dalları arasında %37,5 oranla Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları (Genel) ilk sıradayken; en fazla tezin yayınlandığı üniversitenin Mersin Üniversitesi (%12,5) olduğu görülmüştür (Tablo 1).

Tablo 1. Tezlerin bazı tanımlayıcı özellikleri (n=32)

		n (%)
Tez sahibinin cinsiyeti	Kadın	27 (84,4)
	Erkek	5 (15,6)
Tez türü	Tıpta uzmanlık	29 (90,6)
	Yüksek lisans	2 (6,3)
	Doktora	1 (3,1)
Tezin yapıldığı üniversite	Mersin Üniversitesi	4 (12,5)
	İstanbul Üniversitesi	2 (6,3)
	Dokuz Eylül Üniversitesi	2 (6,3)
	Kırıkkale Üniversitesi	2 (6,3)
	İnönü Üniversitesi	2 (6,3)
	Diğer*	20 (62,5)
	Anabilim/bilim dalı	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları/Genel
Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları		7 (21,9)
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları/Çocuk Nöroloji		5 (15,6)
Nöroloji		3 (9,4)
Aile Hekimliği		2 (6,3)
Psikoloji/Klinik Psikoloji		2 (6,3)
Beslenme Bilimleri		1 (3,1)
Tez danışmanı unvanı	Prof. Dr.	19 (59,4)
	Doç. Dr.	10 (31,3)
	Eğitim Görevlisi	2 (6,3)
	Dr. Öğr. Üyesi	1 (3,1)

*Hacettepe Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Arel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi (SBÜ) Dr. Sami Ulus Kadın Doğum, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi (EAH), SBÜ Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları EAH, SBÜ Ankara Etlik Şehir Hastanesi, SBÜ Gaziosmanpaşa Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi (SUAM), SBÜ Bursa Yüksek İhtisas SUAM, SBÜ İzmir Tepecik SUAM

Yöntemsel özelliklerine göre değerlendirildiğinde, tezler sırasıyla tanımlayıcı (%43,8), tanımlayıcı (kesitsel)/vaka kontrollü (%40,6), tanımlayıcı/yarı deneysel (%9,4) ve kohort (%6,3) olmak üzere dört farklı araştırma tipinde yürütülmüştür. Örneklem gruplarının %59,4'ü hem çocukluk hem ergenlik dönemlerini (3–18 yaş), %31,3'ü yalnız ergenlik (12–18 yaş), %9,4'ü yalnız çocukluk (3–11 yaş) dönemini

kapsamaktadır. Tanı türü bakımından tezlerin %53,1'inde migren ve GTBA, %31,3'ünde migren, GTBA ve diğer primer başağrısı, %15,6'sında ise yalnızca migren olguları yer almıştır. Tezlerde veri toplama aracı olarak çoğunlukla yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmış yüz yüze görüşme formu ile standart ölçeklerin birlikte kullanıldığı gözlenmiştir (%56,3) (Tablo 2).

Tablo 2. Tezlerin yöntemsel özelliklerine göre dağılımı (n=32)

		n (%)
Araştırma tipi	Tanımlayıcı	14 (43,8)
	Tanımlayıcı-Kesitsel/Vaka kontrollü	13 (40,6)
	Tanımlayıcı/Yarı deneysel	3 (9,4)
	Kohort	2 (6,3)
Örneklem/Gelişim dönemi	Çocukluk/Ergenlik	19 (59,4)
	Ergenlik	10 (31,3)
	Çocukluk	3 (9,4)
Örneklem/Baş ağrısı tanısı	Migren/GTBA	17 (53,1)
	Migren/GTBA/Diğer	10 (31,3)
	Migren	5 (15,6)
Veri toplama araçları	Görüşme formu/Standart ölçek	18 (56,3)
	Görüşme formu	7 (21,9)
	Tanımlayıcı anket (soru) formu	4 (12,5)
	Standart ölçek	3 (9,4)

GTBA: Gerilim Tipi Baş ağrısı

Tezlerin yöntemsel özelliklerinin bazı tanımlayıcı değişkenlerle (tez yılı, türü, anabilim dalı, danışman unvanı) ilişkisi incelendiğinde, yalnızca baş ağrısı tanı türü ve kullanılan veri toplama araçları ile danışman unvanı arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır

($p < 0,05$). Elde edilen bulgular, Prof. Dr. ve Doç. Dr. danışmanlığında yürütülen tezlerde daha geniş örneklem yapılarının ve çok kaynaklı veri toplama stratejilerinin (örn. görüşme ve ölçek kombinasyonu) daha yaygın olduğunu göstermektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Tez danışmanı unvanına göre baş ağrısı tanı türü ve veri toplama aracı dağılımları

	Danışman unvanı				Toplam n (%)	p
	Prof. Dr. n (%)	Doç. Dr. n (%)	Dr. Öğr. Üyesi n (%)	Eğitim Görevlisi n (%)		
Baş ağrısı tanı türü						
Migren/GTBA	13 (40,6)	4 (12,5)	0 (0,0)	0 (0,0)	17 (53,1)	0,032 ^{a*}
Migren/GTBA/Diğer	5 (15,6)	4 (12,5)	1 (3,1)	0 (0,0)	10 (31,2)	
Migren	1 (3,1)	2 (6,2)	0 (0,0)	2 (6,2)	5 (15,6)	
Toplam n (%)	19 (59,4)	10 (31,2)	1 (3,1)	2 (6,2)	32 (100,0)	
Veri toplama aracı						
Görüşme formu/Standart ölçek	12 (37,5)	5 (15,6)	1 (3,1)	0 (0,0)	18 (56,2)	0,049 ^{a*}
Görüşme formu	5 (15,6)	2 (6,2)	0 (0,0)	0 (0,0)	7 (21,9)	
Tanımlayıcı anket (soru) formu	1 (3,1)	3 (9,4)	0 (0,0)	0 (0,0)	4 (12,5)	
Standart ölçek	1 (3,1)	0 (0,0)	0 (0,0)	2 (6,2)	3 (9,4)	
Toplam n (%)	19 (59,4)	10 (31,2)	1 (3,1)	2 (6,2)	32 (100,0)	

^aFisher Exact testi, * $p < 0,05$

İncelenen tezlerde pediatrik primer başağrılarıyla ilişkili psikososyal değişkenler arasında en sık değerlendirilenler, psikolojik/psikiyatrik semptomlar (%22,1), yaşam kalitesi boyutları/ağrıya bağlı engellilik (%22,1) ile psikiyatrik bozukluk (tanı) komorbiditesi (%15,1) olmuştur. En az çalışılan konular ise benlik/kişilik özellikleri (%3,5) ve bilişsel süreçler (%2,3) olarak belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Tezlerde değerlendirilen pediatrik başağrılarıyla ilişkili psikososyal değişkenlerin dağılımı

	n (%*)
Psikolojik/psikiyatrik semptomlar ^a	19 (22,1)
Yaşam kalitesi/ağrıya bağlı engellilik ^b	19 (22,1)
Psikiyatrik bozukluk komorbiditesi (tanı) ^c	13 (15,1)
Riskli sağlık davranışları/yaşam tarzı alışkanlıkları ^d	11 (12,8)
Ağrıyla başa çıkma becerisi/özyeterlilik	10 (11,6)
Ailesel/ebeveynle ilgili faktörler ^e	5 (5,8)
Psikososyal müdahale ^f	4 (4,6)
Benlik/kişilik özellikleri ^g	3 (3,5)
Bilişsel süreçler ^h	2 (2,3)

aDepresyon; anksiyete; stres; psikosomatik yakınmalar; duygu düzenleme güçlüğü; ruhsal travma

bFiziksel, duygusal, sosyal, okul ile ilgili (akademik) işlevsellikte bozulma; uyku kalitesi/sorunları

cİçyönelim bozuklukları (depresif bozukluklar, anksiyete bozuklukları); dışyönelim bozuklukları (dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, karşı olma karşı gelme bozukluğu, davranım bozukluğu); diğer psikiyatrik tanılar (obsesif kompulsif bozukluk, dışa atım bozuklukları, konversiyon bozukluğu, özel öğrenme bozuklukları)

dİnternet-teknoloji kötüye kullanımı/bağımlılığı; riskli beslenme tutumları ve uyku alışkanlıkları; ağrı kesici kötüye kullanımı; sedatif yaşam tarzı/aşırı fiziksel aktivite; sigara/alkol kullanımı

eEbeveyn birliktelik/boşanma durumu; anne ve/veya babada psikopatoloji varlığı; ebeveyn kaybı varlığı/süresi; aile işlevselliği; algılanan sosyal destek; ebeveynin (basağrısı tanısı olan) ağrıyla başa çıkma tutumları

fAğrı yönetimi/davranışsal düzenleme eğitimi

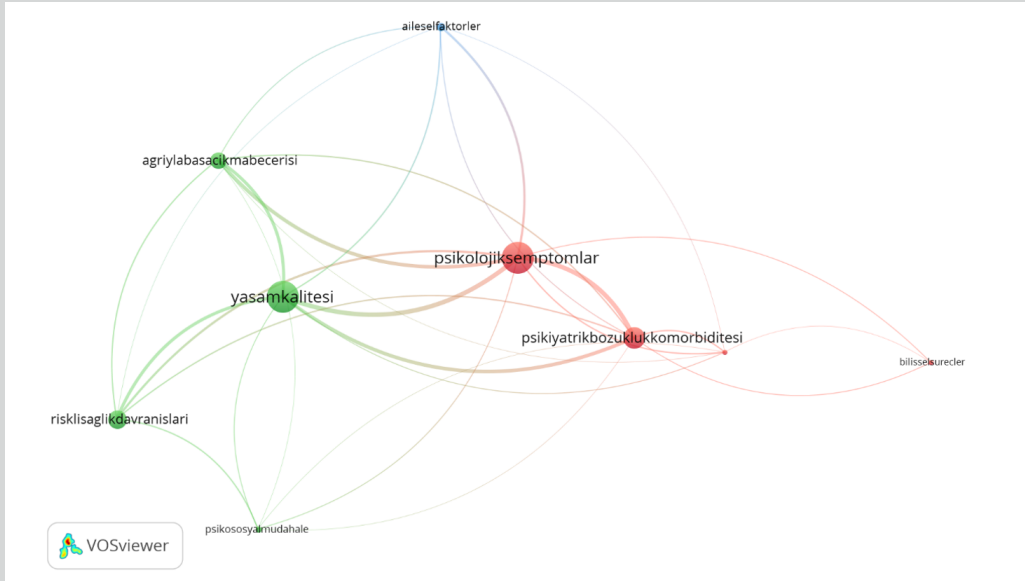
gBenlik algısı/saygısı; kişilik tipi

hZeka; yürütücü işlevler

*İncelenen tezlerin büyük çoğunluğunda (%78,1, n=25) birden fazla faktöre odaklanıldığı için satır yüzdesi, belirlenen toplam değişken sayısı üzerinden hesaplanmıştır.

VOSviewer tabanlı ağ analizi, tezlerde değerlendirilen psikososyal değişkenler arasındaki eş-görünüm örüntülerinin üç temel tematik kümede toplandığını ortaya koymuştur (Şekil 3). Kırmızı küme, özellikle “psikolojik semptomlar” ile “psikiyatrik bozukluk komorbiditesi” düğümleri arasındaki yüksek bağlantı yoğunluğuyla psikopatoloji odaklı araştırma eğilimini temsil etmektedir. Yeşil küme; “yaşam kalitesi”,

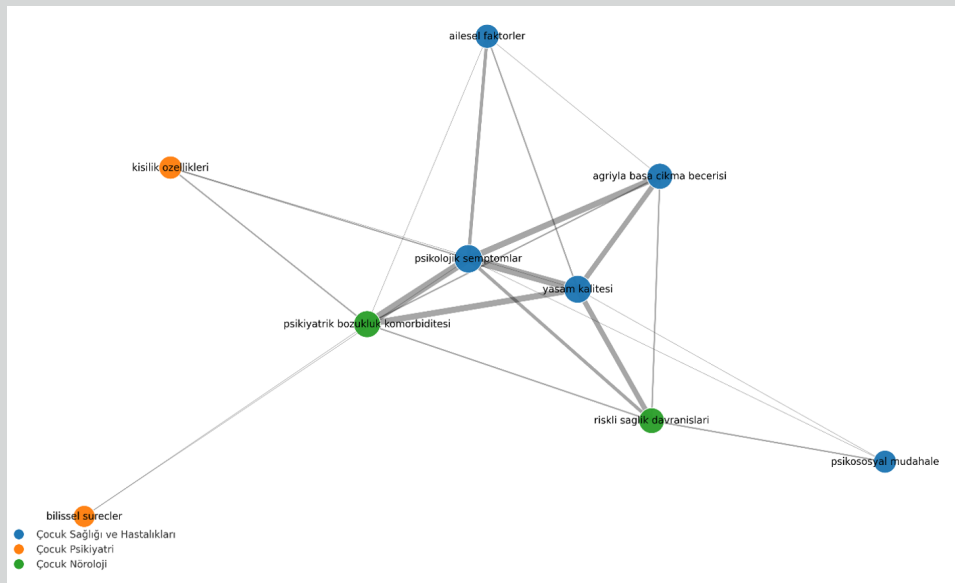
“ağrıyla başa çıkma becerisi” ve “riskli sağlık davranışları” gibi değişkenlerin birlikte ele alındığı çalışmaları ifade etmektedir. Mavi kümede yer alan “aile/ebeveyn faktörleri” ve “bilişsel süreçler” düğümlerinin ağın çevresinde konumlanması ise, bu değişkenlerin tezlerde görece daha sınırlı biçimde ele alındığına işaret etmektedir.

Şekil 3. Psikososyal değişkenler arasındaki eş-görünüm ve tematik kümeleme ağı (VOSviewer)

Kamada–Kawai yerleşimli disiplinler arası bağlantı ağı analizi, psikososyal değişkenlerin en sık “çocuk sağlığı ve hastalıkları”, “çocuk psikiyatri” ve “çocuk nöroloji” bilim dallarında çalışıldığını göstermiştir (Şekil 4). Görseldeki renkler, her bir değişkenin ilgili anabilim dalında görece daha yoğun biçimde araştırıldığını yansıtmaktadır. Ağın merkezi düğümleri arasında “psikolojik semptomlar”, “yaşam kalitesi”,

“psikiyatrik bozukluk komorbiditesi”, “ağrıyla başa çıkma becerisi” ve “riskli sağlık davranışları” yer almakta; bu değişkenler arasındaki kalın bağlantı çizgileri, aynı tezlerde sık birlikte incelendiklerini göstermektedir. “Psikolojik semptomlar” düğümünün ağ içindeki merkezi konumu; pediatri, çocuk psikiyatri ve nöroloji alanlarını birbirine bağlayan köprü değişken işlevini vurgulamaktadır.

Şekil 4. Psikososyal değişkenlerin disiplinler arası bağlantı örüntülerini gösteren ağ analizi (Kamada–Kawai yerleşimi)

Tezlerde, bazıları benzer psikososyal alanları değerlendirmeye yönelik tasarlanan, 27'si ölçek/ envanter ve 3'ü psikolojik test bataryası türünde olmak üzere toplamda 30 farklı standart ölçme aracının kullanıldığı tespit edilmiştir. Ek olarak, bir çalışmada iki farklı projektif test birlikte uygulanmıştır. Standart ölçme araçları arasında en sık kullanılanlar, farklı araştırmacılar tarafından geliştirilmiş veya

uyarlanmış olan yaşam kalitesi/ağrıya bağlı engellilik (%26,6), depresyon (%15,0) ve anksiyete (%15,0) ölçekleridir. Spesifik olarak değerlendirildiğinde ise en çok tercih edilen üç ölçek, sırasıyla Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği (%15,0), Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği (%13,3) ve Pediatrik Migren Yeti Yitimi Değerlendirme Ölçeği (PedMIDAS) (%10,0) olarak belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Tezlerde kullanılan ölçme araçları ve incelenen psikososyal alanlara göre dağılımları

Psikososyal alan	n (%*)
Ölçme aracı adı / Geliştiren-uyarlayan(lar)	
Psikolojik/psikiyatrik semptomlar	
Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği / Öy, 1991	8 (13,3)
Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri ^a / Özusta, 1995	3 (5,0)
Durumluk- Sürekli Kaygı Envanteri ^b / Öner ve Le Compte, 1985; 1998	3 (5,0)
Çocuklarda Anksiyete Bozukluklarını Tarama Ölçeği / Çakmakçı, 2004	2 (3,3)
Güçler ve Güçlükler Anketi / Güvenir ve ark., 2007	1 (1,7)
Çocuklarda Davranım Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği / Ercan ve ark., 2001	1 (1,7)
Beck Depresyon Ölçeği ^c / Hisli, 1989	1 (1,7)
Beck Anksiyete Ölçeği ^c / Ulusoy ve ark., 1998	1 (1,7)
Çocuk Somatizasyon Envanteri / Kadioğlu ve ark., 2012	1 (1,7)
Algılanan Stres Ölçeği / Çelik-Örücü ve Demir, 2008	1 (1,7)
Duygu Düzenleme Ölçeği / Özgüle ve Sümer, 2017	1 (1,7)
Yaşam kalitesi/ağrıya bağlı engellilik	
Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği / Çakın-Memik ve ark, 2007; 2008	9 (15,0)
Pediatrik Migren Yeti Yitimi Değerlendirme Ölçeği (PedMIDAS) ^a / -	6 (10,0)
Çocuklar İçin Uyku Ölçeği / Sezgin, 2002; Öner ve ark., 2009; Bilmenoğlu, 2019	3 (5,1)
Migrene Bağlı Yeti Yitimi Değerlendirme Ölçeği (MIDAS) ^b / Ertaş ve ark., 2004	1 (1,7)
Çocuk Uyku Alışkanlıkları Anketi ^a / Perdahlı Fiş ve ark., 2010	1 (1,7)
Riskli sağlık davranışları/yaşam tarzı alışkanlıkları	
İnternet Bağımlılık Ölçeği ^d / Canan ve ark., 2010	1 (1,7)
Problemleri Medya Kullanım Ölçeği / Furuncu ve Öztürk, 2019	1 (1,7)
Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi / Sağlam ve ark., 2010	1 (1,7)
Ağrıya başa çıkma becerisi/özyeterlilik	
Ağrıya Başa Çıkma Ölçeği ^c / Karaca ve ark., 1996	1 (1,7)
Ailesel/ebeveynle ilgili faktörler	
Aile Değerlendirme Ölçeği / Bulut, 1990	1 (1,7)
Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R) / Dağ, 1991	1 (1,7)
Sosyal Destek Ölçeği ^c / Torun, 1995	1 (1,7)
Ağrıya Başa Çıkma Ölçeği / Karaca ve ark., 1996	1 (1,7)
Benlik/kişilik özellikleri	
Coopersmith Öz-saygı Ölçeği / Pişkin, 1997	3 (5,0)
Rorschach Testi / Tunaboşlu-İkiz ve ark., 2007	1 (1,7)
Louisa-Duss Psikanalitik Hikayeler Testi / Öner, 1997	1 (1,7)
Bilişsel süreçler	
Yönetici İşlevlere Yönelik Davranış Değerlendirme Envanteri / Batan ve ark., 2011	1 (1,7)
Weschler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği / Savaşır ve Şahin, 1995	1 (1,7)
Cattell 2A-2B Zeka Testi / Öner, 1997	1 (1,7)
Stanford-Binet Zeka Testi / Şemin, 1987	1 (1,7)

aÖlçeğin geçerlik-güvenilirlik çalışması çocuk örneklemini (6-12 yaş arası) üzerinde yürütülmüştür ancak kullanıldığı tez(ler) de ergen (13-18 yaş arası) veya hem çocuk hem ergen örnekleminde uygulanmıştır.

bÖlçeğin geçerlik-güvenilirlik çalışması ergen ve yetişkin (18 yaş ve üstü) örneklemini üzerinde yürütülmüştür ancak kullanıldığı tez(ler)de hem çocuk hem ergen örnekleminde birlikte uygulanmıştır.

cÖlçeğin geçerlik-güvenilirlik çalışması yetişkin örneklemini üzerinde yürütülmüş; kullanıldığı tez(ler)de ergen gruba uygulanmıştır.

dÖlçeğin geçerlik-güvenilirlik çalışması ergen örneklemini üzerinde yürütülmüştür ancak kullanıldığı tezde hem çocuk hem ergen örnekleminde birlikte uygulanmıştır.

eÖlçeğin Türkçe geçerlik-güvenilirlik çalışması bulunmamaktadır.

*Bazı tezlerde birden fazla sayıda ölçme aracı kullanıldığı için satır yüzdesi, belirlenen toplam ölçme aracı sayısı üzerinden hesaplanmıştır.

Çalışma kapsamında ayrıca, tezlerde kullanılan ölçeklerin uygulandığı örneklem yaş aralığının, bu ölçeklerin geliştirme veya uyarlama çalışmalarının yürütüldüğü yaş aralığıyla ne ölçüde örtüştüğü değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda, tezlerin %40,6'sında kullanılan ölçeklerin standardizasyon örnekleme ile araştırma örnekleminin yaş aralıklarının uyumlu olmadığı görülmüştür. Bu bulgunun ardından, yaşa uygun ölçme aracı kullanımının tezlerle ilişkili tanımlayıcı (tez yılı, türü, tezin yapıldığı anabilim, danışman unvanı) ve yönetsel değişkenlere (araştırma tipi, hedef örneklem grubu/gelişim

dönemi, başağrısı tanı türü) göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Analizler sonucunda, yaşa uygun ölçme aracı kullanımı ile yalnızca anabilim dalı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<0,05$). Buna göre, özellikle çocuk sağlığı ve hastalıkları ile nöroloji alanlarında yürütülen tezlerde yaş uyumlu ölçek kullanımı oranı belirgin biçimde daha yüksekken, çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları ile klinik psikoloji alanlarında yürütülen tezlerde yaş uyumsuz ölçek kullanımının görece daha yaygın olduğu görülmüştür (Tablo 6).

Tablo 6. Tezin yürütüldüğü anabilim dalı ile yaşa uygun ölçek kullanımı arasındaki ilişki

Anabilim/Bilim dalı	Yaşa uygun ölçek kullanımı			p
	Evet n (%)	Hayır n (%)	Toplam n (%)	
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları/Genel	10 (31,2)	2 (6,2)	12 (37,5)	0,033 ^{a*}
Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları	2 (6,2)	5 (15,6)	7 (21,9)	
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları/Çocuk Nörolojisi	4 (12,5)	1 (3,1)	5 (15,6)	
Nöroloji	3 (9,4)	0 (0,0)	3 (9,4)	
Aile Hekimliği	1 (3,1)	1 (3,1)	2 (6,2)	
Klinik Psikoloji	0 (0,0)	2 (6,2)	2 (6,2)	
Beslenme Bilimleri	1 (3,1)	0 (0,0)	1 (3,1)	
Toplam n (%)	21 (65,6)	11 (34,4)	32 (100,0)	

aFisher Exact testi, * $p<0,05$

Makale olarak yayımlanma durumu açısından, incelenen tezlerin yaklaşık yarısının (%46,9) uluslararası veya ulusal indeksli dergilerde makaleye dönüştürüldüğü saptanmıştır. Yayınların %21,9'u SSCI ve/veya SCI-Expanded, %9,4'ü Scopus ve/veya ESCI kapsamındaki uluslararası dergilerde; ulusal yayınların tamamı (%15,6) ise ULAKBİM TR-Dizin indeksli dergilerde yer almıştır. Tezlerin yayımlandığı dergi indeksine göre ortalama yayına dönüşme süresi

incelendiğinde, aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,01$). Buna göre, SSCI ve/veya SCI-Expanded kapsamındaki dergilerde yayımlanan tezlerin ortalama yayına dönüşme süresi 2–3 yıl iken, Scopus ve/veya ESCI indeksli dergilerde bu sürenin 3–5 yıl, ULAKBİM TR-Dizin kapsamındaki dergilerde ise 5 yılın üzerinde olduğu görülmüştür (Tablo 7).

Tablo 7. Tezlerin yayın olma durumu, yayınlandıkları dergi veri tabanları ve yayına dönüşme süreleri

Yayımlanma durumu	Ortalama yayına dönüşme süresi					p
	2 yıl n (%)	3 yıl n (%)	4 yıl n (%)	≥5 yıl n (%)	Toplam n (%)	
Yayınlanmış						15 (46,9)
SSCI ve/veya SCI-E						7 (21,9)
SCOPUS ve/veya ESCI						3 (9,4)
ULAKBİM TR-Dizin						5 (15,6)
Yayınlanmamış ^a						17 (53,1)
Yayımlanan dergi indeksi	2 yıl n (%)	3 yıl n (%)	4 yıl n (%)	≥5 yıl n (%)	Toplam n (%)	p
SSCI ve/veya SCI-E	3 (%20,0)	4 (%26,7)	0 (0,0)	0 (0,0)	7 (46,7)	0,001 ^{b*}
SCOPUS ve/veya ESCI	0 (0,0)	1 (%6,7)	1 (%6,7)	1 (%6,7)	3 (20,0)	
ULAKBİM TR-Dizin	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)	5 (%33,3)	5 (33,3)	
Toplam n (%)	3 (%20,0)	5 (33,3)	1 (%6,7)	6 (40,0)	15 (100,0)	

^a2022 yılına ait 3, 2023 yılına ait 3, 2024 yılına ait 1 adet yayınlanmamış tez bulunmaktadır.

^bFisher Exact testi, *p<0,01

4. Tartışma

Bu bibliyometrik incelemenin sonuçları, 2004 yılında toplam adedi iki olan pediatrik primer başağrılarıyla ilişkili psikososyal faktörler üzerine yapılmış tez sayısının, sonraki yirmi yılda 30'a ulaştığını; düzenli olmamakla birlikte yıllar içerisinde artma eğilimde olduğunu ortaya koymuştur. Bu belirgin artış göz önünde bulundurulduğunda, ülkemizde konunun önemine ilişkin farkındalığın ve ilginin, dolayısıyla bu alanda yapılacak tez çalışmalarının artarak devam edeceği öngörülmektedir. Tarama sonucunda ayrıca, spesifik olarak psikososyal değişkenlerin incelendiği tezlerin, bu alanda yaygın eğilimi temsil eden doğrudan biyolojik parametrelere odaklanan tezlerle (20) karşılaştırıldığında toplam örneklemin yaklaşık %40'ını oluşturduğu görülmüştür. Genel olarak bu sonuçlar, daha önce de sözü edildiği üzere, her türlü ağrı deneyiminin en iyi biyopsikososyal bir bakış açısıyla anlaşılabilmesi kabulünün (17,18,20) dünyada olduğu gibi ülkemizde de yıllar geçtikçe yaygınlaşmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada tezlerin önemli bir çoğunluğunu (%90,6) tıp alanında yürütülen uzmanlık tezlerinin oluşturduğu ve bu tezlerin yaklaşık yarısının çocuk sağlığı ve hastalıkları anabilim dalında (genel ve çocuk nöroloji bilim dalları dahil) tamamlandığı tespit edilmiştir.

Bu bulgu bir bütün olarak bu hastalarla yaygın karşılaşmayla, örnekleme erişim kolaylığıyla ve pediatrik başağrılarının bu disiplinlerin birincil ilgi alanları arasında olmasıyla açıklanabilir. Temel ruh sağlığı disiplinleri olan çocuk psikiyatri ve klinik psikoloji alanlarında yürütülen tezler ise toplam örneklemin yaklaşık dörtte birini oluşturmuştur. Bununla beraber, özellikle klinik psikoloji tezlerinin sayısının oldukça az olması (n=2) ve pediatrik başağrılarının psikososyal yönünün anlaşılmasına anlamlı katkı sağlayabilecek psikolojinin bir diğer alt disiplini olan sağlık psikolojisi alanında (34) yürütülmüş tez olmaması dikkat çekicidir. Bu durumun, her iki psikoloji alt dalındaki lisansüstü programların ülkemizde genellikle sosyal bilimler enstitülerine bağlı ve hastane ortamlarından uzak olarak yürütülmesinin, bu hastaların değerlendirme ve tedavisinde birinci derecede rol üstlenen hekimlerle iş birliğini güç kılmasından kaynaklandığı öne sürülebilir (35). Kurumsal dağılım incelendiğinde, konuyla ilgili en fazla tezin yapıldığı üniversite Mersin Üniversitesi olarak belirlenmiştir. Bu üniversitede 2010 yılında çocuk psikiyatri ve nöroloji anabilim dallarının ortak katkılarıyla kurulan bir çocuk başağrısı kliniğinin bulunması, bu sonucun birincil nedeni olabilir. Uluslararası örneklerde (örn. Boston Children's Hospital Headache Program, ABD; Great Ormond Street Hospital Headache Service, Birleşik Krallık) olduğu gibi, multidisipliner bir ekip anlayışıyla faaliyet gösteren bu klinikte, hastaların tedavisinin yanında

pediatrik başağrıların bütüncül bir perspektifle ele alındığı araştırmalar da yürütülmektedir (36,37). Bunun bir sonucu olarak tezler de dâhil olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası nitelikteki yayınlarla bu alana bilimsel çıktılar sağlanmaktadır (38,39).

İncelenen tezlerde, primer başağrısı tanılı çocuk ve ergenlerde psikolojik semptomların başağrılarıyla ilişkisi, başağrıların yaşam kalitesi üzerindeki etkileri ve yaygın psikiyatrik bozukluk komorbiditeleri, en sık odaklanılan üç konu alanı olarak belirlenmiştir. VOSviewer eş-görünüm (co-occurrence) analizi bu deseni doğrulamış; ağda “psikolojik semptomlar–yaşam kalitesi–psikiyatrik bozukluk komorbiditesi” üçlüsünün yüksek bağlantı gücüyle merkezde yer aldığı ve baskın araştırma temasını temsil ettiği gösterilmiştir. Kamada–Kawai yerleşimli bağlantı ağı ise disiplinler arası örüntüyü açığa çıkarmış; çocuk sağlığı ve hastalıkları, çocuk psikiyatri ve çocuk nöroloji disiplinlerinin ağı merkezinde konumlandığı ve yine aynı üç değişken aracılığıyla diğer alanlarla kesiştiği görülmüştür. Bu sonuçlar, uluslararası literatürde ortaya konan eğilimlerle de örtüşmektedir. Nitekim pediatrik başağrılarıyla ilişkili psikososyal parametreler üzerine yürütülen sistematik derleme ve meta-analiz çalışmalarında, özellikle depresyon ve anksiyetenin hem ruhsal belirti hem de bozukluk düzeyinde en sık eşlik eden psikolojik durumlar olarak öne çıktığı ve literatürde daha yoğun biçimde incelendiği bildirilmektedir (19,40,41). Ayrıca başağrıların çocuk ve ergenlerin günlük akademik, sosyal ve aile işlevselliğini olumsuz etkileyebilme potansiyeli nedeniyle yaşam kalitesinin, çalışmalarda önemli ve sık kullanılan bir sonuç değişkeni olarak ele alındığı ifade edilmektedir (9).

Çalışma kapsamında tezlerin yöntemiyle ilgili bazı temel bileşenler de analiz edilmiştir. Araştırma tipi açısından tezlerin çoğunlukla tanımlayıcı (%43,8) ve tanımlayıcı (kesitsel)/vaka kontrollü (%40,6) olmak üzere gözlemsel araştırma tipinde oldukları belirlenmiştir. Uzmanlık tezlerinin örneklemin büyük kısmını oluşturması ve bu çalışmaların tamamlanması için zaman sınırının olması, tanımlayıcı araştırma tasarımı tercihinin temel nedenlerinden biri olabilir. Seçilen örneklem özellikleri incelendiğinde ise tezlerin önemli bir oranında (%84,4) migren ve GTBA tanılı hastaların dahil edildiği; bu olguların kendi aralarında ya da sağlıklı kontrollerle spesifik psikolojik özellikler açısından karşılaştırıldığı görülmüştür.

Migren ve GTBA'nın bu yaş grubunda en yaygın rastlanan (3,6) ve literatürde psikososyal faktörlerle en çok ilişkilendirilen (19,41) primer başağrısı türleri olmaları göz önünde bulundurulduğunda, bu bulgunun beklendiği söylenebilir. Ayrıca Prof. Dr. ve Doç. Dr. unvanına sahip danışmanlar tarafından yürütülen tezlerde, hem tanı gruplarının hem de uygulanan veri toplama araçlarının daha geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterdiği saptanmıştır. Bu bulgu, akademik kıdemin tezlerin yöntemsel yapısı ve örneklem kapsamı üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir (42). Bunun yanında, incelenen tezlerin yaklaşık %60'ında çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki olguların birlikte ele alınması, özellikle sonuçların genellenebilirliği açısından düşündürücüdür. Nitekim primer başağrıların klinik görünümü ve eşlik eden psikososyal faktörlerin etkileri bu gelişim dönemlerinde farklılaşabilmektedir (19). Bu bağlamda, gelecekteki çalışmalarda seçilen hasta örnekleminin spesifik olarak belli bir yaş aralığı veya gelişim dönemiyle sınırlandırılması hususuna özen gösterilmesi önerilebilir.

Tezlerin veri toplama sürecinde genellikle yarı yapılandırılmış ya da yapılandırılmış yüzyüze görüşme formlarından elde edilen verilerin, daha güvenilir sonuçlar elde etmek adına standart ölçme araçlarıyla desteklendiği görülmüştür. Yaygın odaklanılan konu alanlarıyla paralel olarak en sık kullanılan ölçekler; yaşam kalitesi/ağrıya bağlı engellilik, depresyon ve anksiyete ölçekleridir. Bu ölçeklerin büyük bölümü Türkçeye uyarlanmış, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış araçlardır; ancak tezlerin %40,6'sında araştırma örnekleminin ile ölçeklerin standardizasyon grubu arasında yaş uyumsuzluğu saptanmıştır. Yaşa uygun ölçme aracı seçiminin tezlerin yürütüldüğü disipline göre anlamlı biçimde farklılaşması, bu durumun örneklemlerdeki yaş heterojenliğinden ve bazı ölçeklerin yalnızca belirli yaş aralıkları için standardize edilmiş olmasından kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, örneklem yaş aralığına ilişkin bulguda olduğu gibi, araştırmacıların gelişimsel etmenlere duyarlı biçimde ölçme aracı seçiminde de daha dikkatli davranmaları, konuyla ilgili daha objektif sonuçlara erişilmesi açısından önemli görünmektedir (9).

Oldukça zaman ve emek harcanarak hazırlanan kapsamlı çalışmalar olmaları ve daha geniş kitlelere ulaşarak literatüre katkı sağlamaları açısından,

uzmanlık ve lisansüstü tezlerinin bilimsel bir dergide yayına dönüştürülmesi önemli bir konudur (43). Çalışma kapsamında incelenen tezlerin uluslararası ve ulusal hakemli dergilerde yayına dönüşme oranı %46,9 olarak bulunmuştur. Tezlerin ortalama yayına dönüşme süresi (5,2 yıl) göz önünde bulundurulduğunda, 2020 sonrası tamamlanan ve henüz yayınlanamış tezlerle (n=7) birlikte bu oranın yaklaşık %70'lere varacağı öne sürülebilir. Bunun yanında özellikle etki faktörü yüksek dergilerde makalelerin kabul ve yayın sürecinin uzama, çeşitli nedenlerle reddedilme olasılığının arttığı bildirilmektedir (44). Ancak bu çalışmada tezlerin en çok SSCI ve/veya SCI-Expanded indeksli dergilerde yayımlandığı ve ortalama yayına dönüşme süresinin diğer dergi indekslerine kıyasla daha kısa olduğu saptanmıştır (2,57 yıl). Bu bulgu, dünya genelinde pediatrik primer başağrıları ve psikososyal faktörler ilişkisi üzerine araştırma alanının gelişime açık olmasının yanında, nitelikli ve orijinal olmak şartıyla bu alanda yürütülen araştırmalara duyulan ihtiyacın bir yansıması olarak yorumlanabilir. Bu eğilim, küresel ölçekte başağrısı literatürüne ilişkin bibliyometrik analizlerin bulgularıyla da paralellik göstermektedir. Nitekim Fan ve ark. (2022), 2002–2021 yılları arasındaki gerilim tipi başağrısı araştırmalarını incelemiş ve çocuk-ergen örneklemelerine odaklanan çalışmaların son yıllarda arttığını, ancak psikolojik tetikleyicilerin yeterince ele alınmadığını bildirmiştir (30). Benzer biçimde, Wang ve ark. (2024), migren tedavisine ilişkin klinik çalışmalarda “depresyon”, “engellilik” ve “yaşam kalitesi” gibi psikososyal anahtar kelimelerin tüm yaş gruplarında sınırlı biçimde temsil edildiğini göstermiştir (32).

Çalışmaya ilişkin bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırma verileri, Aralık 2024 tarihine kadar YÖK Ulusal Tez Merkezi'ne yüklenmiş ve pediatrik primer başağrıları psikososyal değişkenler bağlamında ele alan toplam 32 tez ile sınırlıdır. Tez örneklemine görece küçük olması ve grup dağılımlarının homojen olmaması nedeniyle, çalışmada odaklanılan bazı değişkenler arasında istatistiksel karşılaştırmalar yapılamamıştır. Bunun yanı sıra, yalnızca açık erişim durumunda olan ve tam metinlerine ulaşılabilen tezlerin dâhil edilmesi, henüz veri girişi yapılmamış ya da erişime kapalı tezlerin kapsam dışında kalmasına yol açmış olabilir. Ayrıca, özellikle son yıllarda yapılmış tezlerin dergilerde yayın için kabul edilmiş ancak henüz açık erişime sunulmamış

olması da olasıdır. Çalışmada tezlerin yayın olma durumlarını incelemek için tez başlığına ek olarak tez sahibinin ve danışmanın ad-soyadı üzerinden ek taramalar gerçekleştirilse de bu tür tezlerin makale olarak yayımlanmadıkları çıkarımı yapılmış olabilir.

5.Sonuç

Bu araştırmada, çocuk ve ergenlerde primer başağrıları psikososyal boyutuna odaklanan Türkiye’de yapılmış tezler belirli bibliyometrik parametreler kapsamında analiz edilmiştir. Çalışma, ülkemizde bu alandaki gelişim sürecini, araştırma verimliliğini ve stratejilerini ortaya koyan ilk kapsamlı bibliyometrik inceleme olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, uluslararası düzeyde benzer nitelikte bir bibliyometrik çalışmaya rastlanmamış olması, mevcut araştırmayı konu kapsamı, örneklem kriterleri ve veri türü (tez) bakımından literatürde özgün bir konuma yerleştirmektedir. Bununla birlikte, gelecekte farklı veri tabanlarını ve bilimsel yayın türlerini kapsayan, benzer veya farklı bibliyometrik göstergeler (örn. yazar, referans, atıf analizi) üzerinden gerçekleştirilecek çalışmaların planlanması, araştırma sonuçlarının geçerliliğini güçlendirecek ve konuyla ilgili literatürün zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, dünya genelinde önemi giderek artan pediatrik başağrıları psikososyal yönünün aydınlatılmasına ilişkin bilimsel çabaların ülkemizdeki tez çalışmalarına da yansıdığı görülmektedir. Konuya yönelik ilginin özellikle tıbbi disiplinlerde belirginleştiği, farklı bölgelerdeki üniversite ve anabilim dallarında yaygınlık kazanmaya başladığı ve multidisipliner bir gelişim çizgisinin şekillenmekte olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, incelenen bazı tezlerde özellikle yöntemsel açıdan geliştirilmesi gereken yönlerin (örn. araştırma tasarımı çeşitliliği, örneklem ve ölçme aracı seçiminde hassasiyet) bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen güncel verilerin ve dikkat çekilen hususların, bu alandaki ulusal literatürdeki eksikliklere ilişkin farkındalık oluşturması, gelecek çalışmalar için araştırmacılara rehber olması ve hem ulusal hem de uluslararası literatüre yapılacak disiplinlerarası katkıları arttırması umulmaktadır.

Received/ Geliş Tarihi: 11.05.2025

Accepted/ Kabul Tarihi: 19.01.2026

Kaynaklar

1. Aydın H, Bucak, İ. Yeni kurulan bir çocuk nöroloji polikliniğine başvuran ilk 1000 hastanın retrospektif değerlendirilmesi. *Balıkesir Medical Journal*. 2021;5(1):54-59. doi: 10.33716/bmedj.873507
2. Onofri A, Pensato U, Rosignoli C, Wells-Gatnik W, Stanyer E, Ornello R, et al. Primary headache epidemiology in children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *The Journal of Headache and Pain*. 2023;24(1):8. doi: 10.1186/s10194-023-01541-0
3. Orr SL. Headache in children and adolescents. *CONTINUUM: Lifelong Learning in Neurology*. 2024;30(2):438-472. doi: 10.1212/CON.0000000000001414
4. İnce H. Çocukluk çağı primer ve sekonder baş ağrılarında tanı ve ayırıcı tanı özelliklerinin yapılandırılmış öykü ile değerlendirilmesi. *Bozok Tıp Dergisi*. 2022;12(1):24-32. doi: 10.16919/bozoktip.1008637
5. Jo YH, Lee YJ, Shin D, Lyu SY, Kong J, Lee YJ, et al. Clinical analysis and red flag signs in pediatric headache according to age. *Annals of Child Neurology*. 2024;32(2):122-129. doi: 10.26815/acn.2023.00332
6. Wander A, Meena AK, Choudhary PK, Peer S, Singh R. Pediatric headache: A comprehensive review. *Annals of Child Neurology*. 2024;32(4):207-218. doi: 10.26815/acn.2024.00521
7. Gibler RC, Marzouk MA, Peugh J, Reidy BL, Ernst MM, Daffin ML, et al. Clinic-based characterization of adolescents and young adults with migraine: Psychological functioning, headache days, and disability. *Neurology: Clinical Practice*. 2024;14(3):e200294. doi: 10.1212/CPJ.000000000000200294
8. Ziólkiewicz A, Jartych A, Iwanicka K, Chawrylak K, Zegardło W, Szukała K, et al. Migraines in childhood as a cause of headache in adulthood-how to prevent it? A literature review. *Journal of Pre-Clinical & Clinical Research*. 2024;18(1):74-82. doi: 10.26444/jpcct/181524
9. Ombashi S, Tsangaris E, Heeres AG, van Roey V, Neuteboom RF, van Veelen-Vincent MLC, et al. Quality of life in children suffering from headaches: A systematic literature review. *The Journal of Headache and Pain*. 2023;24(1):127. doi: 10.1186/s10194-023-01595-0
10. Örum S, Karal Y. Primer baş ağrısı olan çocuklarda uyku bozuklukları ve yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. *Hipokrat Tıp Dergisi*. 2024;4(3):109-117. doi: 10.58961/hmj.1592661
11. Albayrak GS, Saçmacı H, Albayrak L, Bozkurt G, Karaaslan Ö, İnan LE. A cross-sectional study on the personality traits of episodic and chronic migraine patients. *Clinical Neurology and Neurosurgery*. 2023;227:107641. doi: 10.1016/j.clineuro.2023.107641.
12. Wolff HG. Personality features and reactions of subjects with migraine. *Archives of Neurology & Psychiatry*. 1937;37(4):895-921. doi: 10.1001/archneurpsyc.1937.02260160195019
13. Vahlquist B. Migraine in children. *International Archives of Allergy and Immunology*. 1955;7:348-352. doi: 10.1159/000228238.
14. Pompili M, Lamis DA, Andrasik F, Martelletti P. Headache and psychiatry. In: Ferrari M, Charles A, Dodick D, Sakai F, Haan J, editors. *Oxford textbook of headache syndromes*. Oxford: Oxford Academic Press; 2020. p. 475-483.
15. Caes L, Boerner KE, Chambers CT, Campbell-Yeo M, Stinson J, Birnie KA, et al. A comprehensive categorical and bibliometric analysis of published research articles on pediatric pain from 1975 to 2010. *Pain*. 2016;157(2):302-313. doi: 10.1097/j.pain.0000000000000403.
16. Meints SM, Edwards RR. Evaluating psychosocial contributions to chronic pain outcomes. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*. 2018;87:168-182. doi: 10.1016/j.pnpbp.2018.01.017.
17. Rau LM, Humberg C, Könnig A, Claus BB, Stahlschmidt L, Wager J. Predictors and concomitants of the remission of frequent headache in pediatrics: A longitudinal community study. *Headache: The Journal of Head and Face Pain*. 2024;64(3):306-316. doi: 10.1111/head.14690.
18. Rosignoli C, Ornello R, Onofri A, Caponnetto V, Grazi L, Raggi A, et al. Applying a biopsychosocial model to migraine: Rationale and clinical implications. *The Journal of Headache and Pain*. 2022;23(1):100. doi: 10.1186/s10194-022-01471-3
19. Abu-Arafah I. Headache and psychological comorbidities: An Appraisal of the evidence. *Journal of Clinical Medicine*. 2023;12(7):2683. doi: 10.3390/jcm12072683.
20. Nilles C, Williams JVA, Patten S, Pringsheim T, Orr SL. Association between peer victimization, gender diversity, mental health, and recurrent headaches in adolescents: A Canadian population-based study. *Neurology*. 2023;101(17):e1654-e1664. doi: 10.1212/WNL.000000000000207738.
21. Bae JY, Sung HK, Kwon NY, Go HY, Kim TJ, Shin SM, et al. Cognitive behavioral therapy for migraine headache: A systematic review and meta-analysis. *Medicina*. 2021;58(1):44. doi: 10.3390/medicina58010044.
22. Pizer JH, Hernandez KA, Aita SL, Ikonomou VC, Myers MA, Hawley NA, et al. Neuropsychological functioning in pediatric primary headache disorders: A meta-analysis. *Pediatrics*. 2025; e2024067838. doi: 10.1542/peds.2024-067838.
23. Polese D, Belli A, Esposito D, Evangelisti M, Luchetti A, Di Nardo G, et al. Psychological disorders, adverse childhood experiences and parental psychiatric disorders in children affected by headache: A systematic review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2022;140:104798. doi: 10.1016/j.neubiorev.2022.104798.

24. Rizvi BA, Kuziek J, Cho LY, Ronksley PE, Noel MN, Orr SL. Anxiety and depressive symptoms and migraine-related outcomes in children and adolescents. *Headache: The Journal of Head and Face Pain*. 2024;64(4):342-351. doi: 10.1111/head.14701.
25. Shimomura H. Emotional problems in pediatric headache patients. *Current Pain and Headache Reports*. 2022;26(6):469-474. doi: 10.1007/s11916-022-01045-7
26. Dereli AB. Vosviewer ile bibliyometrik analiz. *Communicata*. 2024;28:1-7. doi: 10.32952/communicata.1517725
27. Pritchard A. Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*. 1969;25(4):348-349. Erişim adresi: <https://www.scirp.org/reference/ReferencesPapers?ReferenceID=1190144>
28. Passas I. Bibliometric analysis: The main steps. *Encyclopedia*. 2024;4(2):1014-1025. doi: 10.3390/encyclopedia4020065
29. Yılmaz K. Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistematik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2021;10(2):1457-1490. doi: 10.33206/mjss.791537
30. Fan X, Fu G, Wang L, Shen W, Zhang Y. A bibliometric analysis and visualization of tension-type headache. *Frontiers in Neurology*. 2022;13:980096. doi: 10.3389/fneur.2022.980096
31. Huang B, Chen W, Peng C, Wang Y, Shen X, Zhang Q, et al. Global trends in migraine and anxiety over the past 10 years: A bibliometric analysis. *Frontiers in Neurology*. 2025;15:1448990. doi: 10.3389/fneur.2024.1448990
32. Wang X, Sun Y, Zhang Y, Zhi Z, Wang S, Li J, et al. Research trends and hotspots in clinical trials of migraine in the past 20 years: Bibliometric analysis. *Frontiers in Neurology*. 2024;15:1430138. doi: 10.3389/fneur.2024.1430138
33. Zhang L, Zhang H, Zhou X, Zhao J, Wang X. Bibliometric analysis of research on migraine-stroke association from 2013 to 2023. *Journal of Pain Research*. 2023;16:4089-4112. doi: 10.2147/JPR.S438745
34. Kayar O, Köroğlu AE. Sağlık psikolojisine giriş. In: Coşkun H, Göçmen Ö, editors. *Sağlık psikolojisi*. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık; 2025. p. 1-22.
35. Acar D, Taşkale N. Sağlık psikolojisi eğitimi: Türkiye değerlendirmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2021;22(41):1421-1456. doi: 10.21550/sosbilder.845955
36. Sekhon G, Prabhakar P. Pilot of a regular clinic and supervised caseload for a paediatric neurology trainee at great ormond street hospital. *Archives of Disease in Childhood*. 2025;110:167. doi: 10.1136/archdischild-2025-rcpch.225
37. Vgontzas A, Loder E. Addressing inequities in headache care by embedding services in a community health center in Boston, MA. *Headache: The Journal of Head and Face Pain*. 2022;62(10):1416-1418. doi: 10.1111/head.14408
38. Güler Aksu G, Kayar O, Tufan AE, Kütük MÖ, Sucu DH, Taşdelen B, et al. Early maladaptive schemas differing according to sex may contribute to migraine among the youth. *Brain and Development*. 2022;44(7):427-437. doi: 10.1016/j.braindev.2022.04.001.
39. Öksüz N, Özdemir AA. Kronik migreni olan çocuk ve ergenlerde depresyon daha sıktır. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2023;16(3):332-338. doi: 10.26559/mersinsbd.1356094
40. Falla K, Kuziek J, Mahnaz SR, Noel M, Ronksley PE, Orr SL. Anxiety and depressive symptoms and disorders in children and adolescents with migraine: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatrics*. 2022;176(12):1176-1187. doi: 10.1001/jamapediatrics.2022.3940
41. Lee H, Kim S, Chang MC. Associations between headache (migraine and tension-type headache) and psychological symptoms (depression and anxiety) in pediatrics: A systematic review and meta-analysis. *Pain Physician*. 2023;26(6):E617-E626. doi: 10.36076/ppj.2023.26.E617
42. Zhang J, Wu M, Zhang G. The influence of supervisor-postgraduate relationship on master's students' research learning engagement: The mediating effect of academic aspiration. *Behavioral Sciences (Basel)*. 2024;14(4):334. doi: 10.3390/bs14040334
43. Kaya E, Üçer H, Erdoğan Ekinci Ö. Türkiye'de halk sağlığı alanındaki uzmanlık tezlerinin bilimsel yayına dönüştürülme oranlarının değerlendirilmesi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*. 2020;5(3):410-417. doi: 10.35232/estudamhsd.743925
44. Tutuncu L. Editorial board publication strategy and acceptance rates in Turkish national journals. *Journal of Data and Information Science*. 2023;8:49-83. doi: 10.2478/jdis-2023-0019